

Arkivcentrums forskarblad

Nr 15. Forska i kommunarkiv

Historik och organisation

De svenska kommunerna bildades 1863 genom 1862 års kommunalförordningar (SFS 1862:13 och 1862:14). Fram till 1971 fanns tre olika typer av primärkommuner: städer, köpingar och landskommuner, varav de senare utgick från de kyrkliga socknarna och de båda förra från redan befintliga tätorter. Med reformerna kan man säga att den borgerliga lokala självstyrelsen stadfästes, och skiljdes organisatoriskt från, i landskommunernas fall, kyrkan och, i städernas fall, staten.

Högsta beslutande organ i landskommuner och köpingar var från 1863 kommunalstämman och senare kommunalfullmäktige, och i städerna stadsfullmäktige (eller allmänna rådstugan i mindre städer). Fr.o.m. 1971, då uppdelningen i olika primärkommuner upphörde, är kommunfullmäktige högsta beslutande organ i samtliga kommuner. Kommunernas styrelse, d.v.s. det högsta beredande och förvaltande organet, var fram till 1971 kommunalnämnden i landskommuner och köpingar och drätselkammaren i städer, därefter kommunstyrelsen i alla kommuner. Härutöver har en nämndorganisation växt fram enligt speciallagstiftning och efter behov, där olika facknämnder (t.ex. byggnadsnämnd, kultur- och hälsovårdsnämnd) ansvarar för specifika verksamhetsområden. Vissa delar av den kommunala verksamheten har också organiserats i kommunala bolag. Efterhand, först i städerna och så småningom även på landsbygden, har också tjänstemannaförvaltningar växt fram under de politiskt tillsatta organen, för att administrera och sköta den praktiska verkställigheten av kommunens göromål.

Kommunernas verksamhet har hela tiden byggt på ett ganska stort mått av lokalt självstyre, som med tiden har vidgats och i allt större utsträckning uppblandats med uppgifter pålagda av staten. Exempelvis har flera tunga välfärdsposter (fattigvård, barnomsorg, skola m.m.) kommit att ombesörjas av kommunerna. Andra exempel på kommunala verksamheter är, eller har varit, energi- och vattenförsörjning, gator och parker, polis, domstol, brandskydd, stadsplanering och byggnadsverksamhet, turism, idrott och fritid och nykterhetsvård.

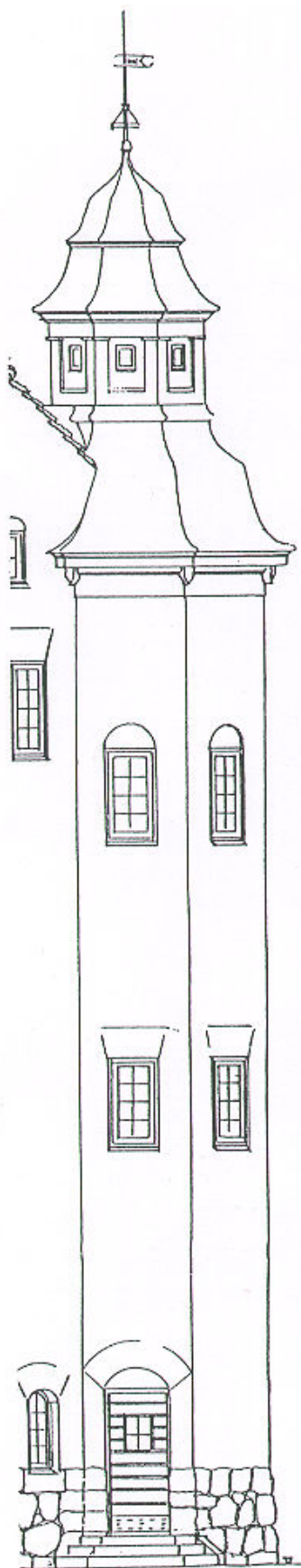
Antalet kommuner har genom 1900-talets två stora indelningsreformer (storkommunreformen 1952 och kommunblocksreformen 1962-74) minskat från ca 2500 till dagens 290. För Karlstads del har denna sammanslagningspolitik inneburit att Alsters-, Gravas-, Nors-, Nyeds-, Segerstads-, Väses-, Älvsbackas- och Östra Fågelviks kommuner, samt Karlstads landskommun, i olika omgångar har slagits samman med varandra och med Karlstads stad, till vad som sedan 1971 är Karlstads kommun. Övriga värmländska kommuner gick en liknande utveckling till mötes.

Kommunala arkiv

Kommunala arkivbildare är i regel detsamma som kommunala myndigheter. Lite förenklat kan man alltså säga att en kommun har lika många arkiv som den har haft nämnder, styrelser och bolag. Arkiven förvaras i de flesta fall av kommunen själv, eller, i de fall kommunen har upphört genom sammanslagningar, av den nuvarande kommunen. I några fall har kommunerna deponerat sina äldre arkiv hos större arkivinstitutioner.

Vilka arkiv kommunerna bildar, och hur de bildas, kan variera lite beroende på bl.a. kommunstorlek, kommuntyp, verksamhetstid och andra lokala förutsättningar och förhållanden. Den gemensamma grundläggande kommunala organisationen, speciallagstiftning och interkommunal normbildning ger dock en viss likformighet åt den kommunala arkivbildningen. Överallt kan man t.ex. följa beslutsfattandet och den kommunala verksamheten på ett övergripande plan i stämмо-, fullmäktige-, styrelse- och nämndprotokoll, till vilka även beslutsunderlagen (utredningar, tjänsteskrivelser m.m.) är kopplade på det ena eller andra sättet. Ofta är de bilagda protokollen eller ligger som en egen serie i arkivet ("Handlingar till protokoll" eller "Inneliggande handlingar" t.ex.). Det förekommer också att de har arkiveras tillsammans med övriga diarieförda handlingar (se nedan). Patientjournaler, personakter inom socialtjänsten, bygglovsakter, fyrktalslängder och fattigliggare är andra exempel på handlingstyper som bör återfinnas i alla kommuner.

Just diariet (som återfinns under huvudkategori C i arkivförteckningen) och de handlingar som bildar arkivserien *diarieförda handlingar* (huvudkategori E eller F) är något som för den oinvigde nog bör utredas något. I modern kommunal förvaltning diarieförs (d.v.s. registreras) mycket stora delar av myndighetens inkomna och upprättade handlingar, och de sålunda registrerade

handlingarna bildar sedan arkivserien ”diarieförda handlingar” (motsv.). Finner man inte någon egen arkivserie som rör det område man forskar om bör man därför söka i diariet. Diariet arkiveras ofta i fler än en sorteringsordning. Förutom diarienummerordning (löpnummerordning) är diarieplanordning (ämnesordning) och avsändar-/mottagarordning vanliga, vilket möjliggör eftersökning av myndighetens handlingar utifrån olika infallsvinklar.

Tillgänglighet

Från Arkivcentrum Värmlands forskarexpedition kan man beställa fram material från Karlstads kommunarkiv och från de kommunala arkiv som har deponerats hos Värmlandsarkiv. Karlstads kommunarkiv förvarar arkiv från nuvarande Karlstads kommun och från de upphörda kommunerna Karlstads stad, Alsters-, Gravas-, Nors-, Nyeds-, Segerstads-, Vases-, Älvsbackas- och Östra Fågelviks kommuner, samt Karlstads landskommun. På Värmlandsarkiv finns arkiv från Lysviks, Övre och Nedre Ulleruds, Ransätters, Sunne samt Västra och Östra Ämterviks kommuner. Möjligheterna att på Arkivcentrum forska i stads- och kommunhistoria, eller att forska om enskilda personer som har kommit i kontakt med den kommunala verksamheten, är således mycket goda.

Tillgängligheten till de kommunala arkiven inskränks i vissa fall av sekretesslagens bestämmelser. Särskilt kan sekretessen inom socialtjänsten nämnas, vilken begränsar tillgängligheten till exempelvis fattigvårdens individrelaterade information i upp till 70 år. I fall av mer avancerad forskning kan dock, efter särskild prövning, ett utlämnande med förbehåll beviljas trots sekretessen.

Sökingångar till de kommunala arkiven

De flesta kommunala arkiv som finns tillgängliga på Arkivcentrum är förtecknade. Utöver arkivförteckningarna kan, som framgått ovan, diarierna vara oumbärliga som sökingångar i de kommunala arkiven. På Karlstads kommunarkiv (i Stadshuset på Drottninggatan 32) finns även ett kortregister över Karlstads stadsfullmäktiges ärenden, som, förutom att utgöra ett nödvändigt sökinstrument till delar av fullmäktiges arkiv, också ger en god bild av utvecklingen i kommunen. Eftersökning av material ur oförtecknade arkiv görs av kommunarkivets personal efter att förfrågning har inkommit antingen per telefon, 054-29 58 48, eller e-post, kommunarkivet@karlstad.se.

Forskningsförslag

Förslag till forskning med kommunalt arkivmaterial ges på Arkivcentrum Värmlands hemsida www.arkivcentrumvarmland.se/forska.html.

Lästips

Allmänt

Palme, Sven Ulric (red.), *Hundra år under kommunalförfattningarna 1862-1962 : en minnesskrift*, Stockholm 1962.

Wängmar, Erik, *Att skriva stads- och kommunhistoria. En handledning för forskning med stads- och kommunhistoriskt källmaterial*, Stockholm 2005.

Kommunhistorisk forskning i urval

Plymoth, Birgitta, *Fostrande försörjning : Fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872-1914*, Stockholm 2002.

Sheiban, Hossein, *Den ekonomiska staden : stadsplanering i Stockholm under senare hälften av 1800-talet*, Lund 2002.

Sjöberg, Mats, *Att säkra framtidens skördar : barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstad pastorat 1860-1930*, Linköping 1996.

Sjöblom, Paul, *Den institutionaliserade tävlingsidrotten. Kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet*, Stockholm 2006.

Strömberg, Thord, *Kommunalsocialismen inför verkligheten*, Malmö 1984.

Swärd, Hans, *Mångenstädes svårt vanartad... : om problemen med det uppväxande släktet*, Floda 1993.

Tiscornia, Alberto, *Statens, godsens eller böndernas socknar? : Den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo Stora Malm och Jäder 1800-1880*, Uppsala 1992.